

Köztéri alkotások Veszprémben

HERTH VIKTÓRIA

TÖBB ÉVES, SŐT, ÉVTIZEDES SZÁNDÉKA VOLT A VÁROS VEZETÉSÉNEK – nem önkormányzatot írok, mert már a tanácsrendszer idején is voltak próbálkozások –, hogy egységes nyilvántartás szülessen a Veszprémben található köztéri alkotásokról. A Művészetek Háza Veszprém 2012-ben kapta a megbízást, hogy készítse el a regisztert. Az intézményen belül, művészettörténészként enyém lett a feladat.

Adatgyűjtés

Kiindulásként a Rozsnyóiné Pintér Emőke, a polgármesteri hivatal munkatársa által 2008 környékén készített, fotókkal illusztrált listát kaptam meg, amelyben 137 alkotás szerepelt.

Bándi László több évtizede rögzíti Veszprém megye és Veszprém város emlékjeleit, s a munka kezdetén rendelkezésemre bocsátotta az általa összeállított listát. Az ő segítsége felbecsülhetetlen, abban is, hogy a szobrok mellett az emléktáblák teljes nyilvántartását sikerült elkészíteni. Ezúton is köszönjük Bándi László jelentős támogatását!

A három éven át tartó munka során a művek anyagát, méretét, pontos helyszínét, valamint állapotukat felmértük, fotókat készítettünk. Minden alkotásról született műleírás, amelyben nemcsak a mű megjelenését, de stilisztikai jellemzőit is rögzítettem. Adatokat gyűjtöttem a művek alkotóiról, s magukról a művekről.

Alapvető forrásaim voltak Bándi László és Rozsnyóiné Pintér Emőke munkái mellett, a Veszprémi Szemle számai; Kiss Tamás, Szabó Zoltán felmérése városunk szobrairól, 1989-ből; N. Nagy István gyűjteménye az EKMK Helytörténeti Gyűjteményében; a Veszprémi Kaleidoszkóp a MNL Veszprém Megyei Levéltárában; Veszprém Város Tanácsának iktatókönyvei, iratanyagai az 1950-es évek végéről, 1960-as évek elejéről, a MNL Veszprém Megyei Levéltárában; az interneten az Artportal, Csuhai blog, Köztérkép (Szoborlap) és egyéb oldalak.

A munka befejező szakaszában több alkalommal konzultáltam veszprémi helytörténeti kutatókkal, történelemmel, művészetekkel foglalkozó szakemberekkel, s a velük folytatott beszélgetések során is több értékes információhoz jutottam. Mun-

kámat támogatták: Gopcsa Katalin művészettörténész, Szabóné Vörös Györgyi az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének vezetője, Perlaki Claudia a polgármesteri hivatal kulturális csoportvezetője, Udvarhelyi Erzsébet a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény vezetője, dr. Karlinszky Balázs a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár vezetője, Rainer Pál a Laczkó Dezső Múzeum muzeológusa, régész, történész, Gy. Lovassy Klára helytörténeti kutató, Bándi László helytörténeti kutató, Máthé Éva a veszprémi zsidó hitközség képviselője, Jákói Bernadett helytörténeti kutató, Somfai Balázs nyugalmazott főlevéltáros, helytörténeti kutató, dr. Csiszár Miklós nyugalmazott könyvtáros, a Veszprémi Szemle főszerkesztője, helytörténeti kutató, Hermanics József kőfaragó, dr. László Péter művészettörténész. Folyamatosan pótolhatatlan segítséget kaptam Márkusné Vörös Hajnalkától és Bontó Lászlótól, a MNL Veszprém Megyei Levéltára munkatársaitól. Mindenkinek köszönöm!

Számszerű áttekintés

Jelenleg (2017. december 31-i állapot) 261 köztéri alkotás található Veszprém-ben. Természetesen lehet vitatni a számot, mert a sor folytatható. (A köztéri alkotások összesítő táblázatai a 43. és 44. oldalakon találhatók.)

A nyilvántartásban a közterületen lévő, vagy onnan látható szobrok, emlékművek, emléktáblák szerepelnek. Az épületdíszeket csak abban az esetben soroltam ide, ha utólag felhelyezett képzőművészeti alkotásokról van szó, mint például az Életöröm Idősek Otthona homlokzatán lévő, Néma Júlia által készített kerámiadíszítés, vagy az Ördögárok utcai bölcsőde homlokzatán lévő gyermekrajzszerű kerámia dekorációk. A Petőfi Színház üvegablaka és sgraffito képe Nagy Sándor alkotásai, önálló értékkel rendelkező művek, szintén bekerültek a felsorolásba, ahogy az épület homlokzatokat díszítő szobrok is. A díszítő ornamentikák azonban nem.

A nyilvántartás elkészülte után néhány statisztikai jellegű számolást végeztem. A köztéri alkotások 36 százaléka szobor, emlékmű; kicsivel több, mint 40 százaléka emléktábla. A fennmaradó negyed része az alkotásoknak kopjafa, kút, óra, történelmi emlék... Ez utóbbi szorul magyarázatra. Ide soroltam például a volt Gráner udvari iskola oromzatát, amely most lépcső-mellvéd és a Hősök Kapuját. Ide tartozik az az apró tábla is, amely a Hősök kapuja felé vezető szakaszon, kissé már az út szintje alá csúszva hirdeti, hogy a várfeljárót a Rátóti prépostság kőbányájából kikerülő kövekből készítették.

E tábla kapcsán szeretném hangsúlyozni: nem állítom, hogy teljes és tökéletes a regiszter. Köszönettel venném, ha segítenének információval, fotókkal mind teljesebbé tenni a nyilvántartást, amely azóta része lett Veszprém város értéktárának is. (Azért épp eme aprócska táblához kapcsoltam kérésemet, mert bár naponta járok a

A köztéri alkotások felállításának időbeli megoszlása

	1950-ig	1951-1960	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011-évi	
Szobor, emlékmű	13	5	11	8	6	23	18	9	93
Dombormű	1	0	1	3	2	1	2	4	14
Emléktábla, művészi értékkel	2	1	0	2	1	6	11	12	35
Emléktábla, csak szöveggel	7	0	2	3	6	18	26	11	73
Kopjafa, oszlop	0	0	1	0	1	2	4	0	8
Kút, ivókút, csobogó, óra	2	0	0	0	3	1	2	1	9
Történelmi emlékek	14	0	0	0	0	1	1	1	17
Építményhez kötődő szobor, dísz	9	0	1	0	1	0	1	0	12
	48	6	16	16	20	52	65	38	261

A köztéri alkotások városrészi megoszlása

Köztéri alkotás típusa	Vár	Belváros	Egyetemi városrész	Cholnoky ltp.	Juzasi úti ltp. Haszkovó ltp.	Juzsapuszta, vasútállomás	Dósa-város, vár alatti területek	Allatkert	Gyula-firfót	Kiadára	Külső területek	összesen
Szobor, emlékmű	11	32	14	3	10	2	8	4	3	2	4	93
Dombormű	3	8	2	0	0	0	0	0	1	0	0	14
Emléktábla, művészi értékkel	16	8	3	0	0	1	6	1	0	0	0	35
Emléktábla, csak szöveggel	16	31	2	1	3	3	11	2	3	0	1	73
Köpgyafa, oszlop	0	2	0	1	2	0	0	1	1	1	0	8
Kút, ivókút, esőfogó, óra	2	4	1	0	0	0	2	0	0	0	0	9
Történelmi emlékek	3	5	1	0	1	0	5	0	1	0	1	17
Épülethez kötődő szobor, dísz	0	7	0	1	2	0	2	0	0	0	0	12
	51	97	23	6	18	6	34	8	9	3	6	261

várba, nem vettem észre. Egy gyulafirátóti pedagógus hívta fel rá a figyelmemet.)

A köztéri alkotások területi megoszlása nem tartogat meglepetést. Az emléktáblák 66 százaléka, a szobrok, emlékművek fele a várban és a belvárosban található. A történelmi emlékek majdnem fele szintén a várban és a belvárosban áll, csaknem 30 százaléuk pedig a Dózsavárosban, illetve a vár alatti területeken.

Az sem meglepő, hogy a szobrok 15 százaléka van az egyetemi városrészben. A '60-as években a lakótelepi beruházások költségvetésének része volt a köztéri alkotások finanszírozása. Van egy fotó, amely bizonyítja: még készültek a házak, de már a veszprémi raktárban pihentek a középük szánt szobrok. Ezek városképi jelentőséggel bíró, dekoratív alkotások, a szocialista realizmus némelyikre erőteljesen rányomta bélyegét. Ám készültek klasszikus értékű szobrok is szép számmal.



Helyüket váró szobrok a '60-as években.

Veszprémi Kaleidoszkóp (MNL Veszprém Megyei Levéltára – Fábíán Péter)

A '80-as években, a Kossuth utca északi oldala rekonstrukciójának időszakában a belvárosban szaporodtak meg a díszítő szándékú műalkotások. A rendszerváltást követően az emlékművek, s tiszteletadó portrék kerültek jelentős túlsúlyba. S érthető módon, a ma városunkban látható emléktáblák 78 százaléka a rendszerváltást követően készült.

A teljesség igénye fel sem merült (merülhetett) bennem e tanulmány írása során. Érdekességeket kerestem az információk sokaságában, illetve művészettörténészként néhány szakmai kuriózumot, kételyt emelek ki.

Zsuzsi

R. Kiss Lenke – akkor még – budapesti szobrásznő, a városi tanács pályázatára jelentkezett Zsuzsival, a kútszoborral. Megnyerte a pályázatot, 1961 március közepén fel is állították a bronz alkotást.

Az eredeti elképzelés szerint a tér közepére került volna, végül azonban kelet felé, a Járási Tanács épülete, illetve az Ányos utcáról felvezető lépcső elé, betonszegéllyel körbevett medencébe állították, a medencét pedig virágokkal díszített parkocska övezte. De nézzük ezt részletesen az alábbi cikkben, amely arról mesél, hogyan lett a Vízöntő lányból Zsuzsi.

Nevezzük Zsuzsinak! (Napló 1961. március 29.)

A múlt héten darus kocsis és lelkes segítők közreműködésével felállították a Vöröshadsereg téren Veszprém város díszét, R. Kiss Lenke budapesti szobrászművész kútfiguráját, a „Vízöntő lány”-t. A város felszabadulásának évfordulójára, helyére került a szobor, hazánk felszabadulásának ünnepére ott lesz körülötte a park is...

Modern és szép ez a kislány, kacér lófarok-frizurájával. Lába izmos ugyan, de nem olyan torz, oszlopszerű, amilyenre mostanában a realista szobrászok esküsznek... A mi kislányunk modern ugyan, de aranyos...

Erről jut eszembe egy hőmezővásárhelyi példa. Van ott a főtéren egy kútfigura, neves szobrászművész alkotása. Benne szerepel a katalógusokban is, hivatalos neve „A korsós lány”. A vásárhelyiek azonban szívükbe fogadták, elnevezték Juliskának. Igazi nevét már nem is tudják. A fiatalok így szólítják randevúra egymást: estére találkozunk a Juliskánál.

Kedves példa ez, követni kellene. Adjunk mi is nevet a lányunknak. Modern gyerek ez, helyre teremtés, Juliska nem jó, az nem illene hozzá. Valami korszerűbb név kellene neki. Javaslatunk: Nevezzük Zsuzsinak!

Hisszük, hogy a veszprémiek egyetértenek velünk, és az alkotó sem sértődik meg, hogy „elkereszteljük” bronzból alkotott gyermekét. *Szeretetből tesszük.*

A '60-as, '70-es években Zsuzsi Veszprém szimbóluma volt, mára – talán kissé méltatlanul – háttérbe szorult. Fizikailag is, mert a polgármesteri hivatal épületének átadását követően nem az épület elé, hanem mellé, igaz, változatlanul az Ányos utca végére került vissza. Most hangulatos kis tér közepén áll, körbejárható, s a hajdani betonkockánál stílusosabb a kőből kirakott medence.

A Napló 1961. július 7-i számában szintén aláírás nélküli híradás jelent meg:

A Hazafias Népfront és a városi tanács buzdítására érdekes vállalkozás született a veszprémi nyugdíjasok körében. Húszan közülük felcsaptak önkéntes parkőrnek. Fél-félnapos váltásban, társadalmi munkaként, tehát „bélyegért” vállalkoztak ezek az emberek arra, hogy felügyeljenek a Lenin liget, a Vöröshadsereg tér és a színház-



kert parkjaira. A piros karszalagos önkéntes munkások rövidesen meg is jelennek a zöld területeken.

Remélhetőleg ez a vállalkozás fogja majd nyugvópontra juttatni a Napló hasábjain az utóbbi időben sokat tárgyalt „Zsuzsi-problémát” is. Az önkéntes parkőrök talán udvariasabban szólítják majd fel az idegeneket, hogy ne pusztítsák a szobor körüli parkot...

Zsuzsi a volt Veszprémi Járási Tanács épülete előtt, az Ányos utcai lépcső fölött állt. A turisták fényképezési mániája miatt a parkos részre – amely eredetileg körbevette a medencét – a szoborhoz vezető utakat tervezték. Bodó Emma felvétele a '60-as évek közepén

Egy korábbi glosszában olvasható a megyei lapban, hogy parkőr vigyázott a szobor körüli virágokra. Harsány, többek szerint bántó kiabálással próbálta elűzni a turistákat, akik a virágokon átlépve, időnként letaposva, próbáltak közel jutni Zsuzsihoz, hogy őt ölelve készülhessen róluk fénykép. Később utat hagytak a turistáknak a virágok között.

R. Kiss Lenke (akinek nevében az R betű férjét, Rábay Györgyöt jelzi) 1951 és 1957 között járt a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, ahol Barcsay Jenő, Mikus Sándor, Pátzay Pál voltak a mesterei. Ez az információ mutatja, hogy Zsuzsi a művésznő korai alkotása: *Zsuzsi ikertestvére, Mikus Sándor Korsós lány című szobra. A szerző felvétele*



sa, első nagyméretű – 2 méteres – műve, amelyet mégis kiforrott, harmonikus kompozíció, profi felületkezelés, elegancia és erő jellemez.

Van városunkban egy másik Korsós lány is, Mikus Sándor, a mester alkotása. Zsuzsi után egy évvel került Veszprémbe, a Kiss Lajos lakótelepre. A Stadion étterem teraszán üldögélt sokáig, jelenleg a Csermák Antal utca 10-es számú háza mögötti parkot díszíti. (Szép helyen van, csak sajnos kevesen látják.) Ha a két hölgyet összehasonlítjuk, azonnal észrevesszük, hogy a mester hatása ekkor még erőteljes R. Kiss Lenke művészetében. A test arányai, a vastos végtagok, de legfőképpen a fej, a haj kialakítása ikertestvérekké teszi őket. Szerencsére mindkét szobor jó, így városunk csak nyert általuk.

Hiányzó fotók



*R Kiss Lenke: Női akt a színházkertben. Ha valakinek van korábbi fotója a szoborról, ossza meg velünk!
A szerző felvétele*

R. Kiss Lenke egy másik csinos lánykája a Színházkertben áll. Ő is medencében, bár ebben hol volt, hol nem volt víz az évek során. A Női akt címet viselő bronz lány mintha haját mosna, karjai felemelve, kezei hátul a haját igazítják.

A szobor felállításának dátuma kérdéses. Van, ahol 1978, van, ahol 1987 szerepel. Egy dátum nélküli, városi tanácsi dokumentumban a „korábban tervezett, de még meg nem valósult beruházások” között található, Somogyi József szoborkompozíciója a díszkútra (Három Grácia –1987) és Marosán László fémkompozíció a Dimitrov MMK homlokzatára (1979), valamint R. Kiss Lenke Kittenberger Kálmán mellszobra a Vadasparkba (1978) mellett. A városi szájhagyomány szerint a Női akt a hetvenes évek végén került jelenlegi helyére.

Sokáig szökőkútként működött, de elkészülte után, jóformán azonnal megrongálódott a medence vízrendszere, a lombos fák alatt eltömődött, ezért növényekkel ültették be. 2007-ben a szökőkút 200 000 forintos felújítási költségét a Bakonykarszt Zrt. állta. A felújítás során 6 új szórófejet építet-

tek be műanyag, illetve saválló anyagok felhasználásával. A most szándékosan kövekkel feltöltött medencébe vékonyka vízsugarak spriccelnek, a homlokfali ívó kutat pedig lámpedálos rendszerrel felújították.

Sajnos, eredeti állapotában – szökőkút közepén álló szoborként megörökítve – nem sikerült fényképet találni róla. Örömmel venném, ha valaki a családi fotóalbumban talál róla képet, megosztaná velünk.



*Pogány Géza Tábortűz című domborműve eredetileg nem szürke volt.
A fölötte lévő napellenzők rontják az összhatást! A szerző felvétele*

Egy másik mű kapcsán is segítségüket kérem. A „Lordok háza” homlokzatán, a hajdani Balatontourist irodája mellett van egy dombormű. Pogány Géza műgyantás cementből készült, 1971-ben felhelyezett alkotásának címe, Tábortűz. A nonfiguratív plasztika jelentős része függőleges tagolású, egymással lazán párhuzamos „lángnyelvekből” áll, a bal alsó aranymetszési pontban szimbolikus tűz látható. Ezt sugárirányban szétterülő bordázat szimbolizálja. A mű ritmusa ezen a ponton egyértelműen megtörik, a szimbolikus üzenet így egyértelművé válik. „Van, aki a Bakony mélyében működő titokzatos geológiai erők játékát véli felfedezni az alkotásban, másokat a világ teremtésére emlékezteti, s némelyek szerint a megye legfontosabb ásványi kincsének, a bauxitnak absztrakt megjelenítéséről van szó.” – írja Huba László Veszprém című könyvecskéjében. Felmerült a helytörténészekkel folytatott egyeztetés során, hogy eredetileg nem szürke volt az alkotás, inkább a bauxitra emlékeztető, vöröses színe volt. A Balassa László, Kralovánszky Alán által írt és szerkesztett Veszprém című könyvben szerepel: „... Pogány Géza színes beton



*Nem a fiú nagy, a szobor kicsi.
R Kiss Lenke: Anya gyermekkel.
A szerző felvétele*



habarcsból készített Tábortűz című faldíszese... ” Ez a mondat is azt erősíti, hogy eredetileg nem szürke volt a dombormű. Ha valakinek van róla hetvenes évekbeli színes fotója, kérem, ossza meg velünk!

R. Kiss Lenkénél maradván még: a Rózsa Úti Általános Iskola udvarán található egy alig 70 centiméter magas, mégis monumentális, tömörszerűen formált, harmonikus szobra, az Anya gyermekkel. László Péter szerint – aki a művész nő munkásságának kutatója – korai alkotásról van szó, R. Kiss Lenke a későbbiekben követ már nem faragott. Valószínűleg az egyik budapesti híd II. világháborúban megrongálódott pilléréből készült. Vándorfiné Fülöp Mária, az iskola nyugalmazott igazgatója mesélte, hogy a rendszerváltás időszakában ő és

Bors József alpolgármester találták a szobrot a Tűztorony lábánál akkoriban lévő „szemétdombon”. Hogy került oda? Mikor? Nem tudjuk. Az iskola szülői közösségének összefogásával került az iskola udvarára, és biztonságba.

Szintén szép helyen látható – illetve épp ez a baj: nem látható – a művész nő Memento című szobra. A bronzból készült torzó első ránézésre madárijesztőt ábrázol. Ember nagyságú keresztet „öltöztetett fel”: nyitott katonai kabátot

Kár, hogy kevesen látják az örök katonának emléket állító „madárijesztőt”, az expresszionista szobrászat e remek példáját, R. Kiss Lenke alkotását. A szerző felvétele

tépked a szél, mögötte csontváz sejlik. A has magasságában hatalmas lyuk tátong. A figura feje helyén katonai rohamsisak, rajta golyó ütötte lyuk. Az expresszionista szobrászat színvonalas, hatásos alkotása. A levéltár épületének felújítás utáni avatásakor került a Panteonból ide e szobor, „a hajdani jutasi altisztképző hősi halott oktatói és növendékei emlékére”. Méltó hely, méltó küldetés e remek műnek, de sajnos, alig-alig látja ember. A levéltár vendégforgalma nem a főkapun keresztül zajlik, látogató – még ha tudná is, mit rejt az udvar – nem sétálhat be.

Dózsa és Sztálin

Egy, ma már vitatott, de a szocializmus időszakában megneemesített hős, Dózsa György szobrát R. Kiss Lenke bátyja, a szocialista évtizedek legfoglalkoztatottabb szobrásza, Kiss István készítette. Az „igazi” a fővárosban, a vár alatt található. Az akkoriban épült Dózsa György Általános Iskola kertjében ennek terve, kicsinyített változata áll 1959 óta.



Művészettörténészek egybehangzó véleménye szerint a vázlat sokkal jobb, mint a kész, monumentális alkotás. Ennek oka épp a méret. Budán a főalak és a mellette álló parasztok csoportjai között sok méteres a távolság. A veszprémi Dózsa György alig 140 centi magas, nem hérosz, csupán kemény, küzdő ember, „katonái” szorosan mellette – igaz, alatta is – állnak, s a kompozíció ettől összefogott, dinamikus. (Kiss István művei közül a legismertebbek: a budapesti Tanácsköztársasági emlékmű, a zánkai, galambok röptét ábrázoló Béke, a Kecskeméten lévő Hunyadi János lovasszobor. Egyébként legalább öt-hat Dózsa szobra áll szerte az országban.)

Kiss István Veszprémben látható emlékmű-terve jobb, mint az „igazi” Budapesten. A szerző felvétele



*Sztálin szobra Budapesten. A talapzaton körben az ember nagyságnál nagyobb fríz.
Fotó átvéve a www.szoborlap.hu oldalról*

Itt a helye az egyik legérdekesebb művészettörténeti felfedezésnek, Mikus Sándor Barátság emlékműve kapcsán. A József Attila utca 3. szám alatt található, vörös kő hasábon lévő dombormű csaknem egy az egyben részlete a hajdani budapesti Sztálin-szobor talapzatán lévő fríznek.

A Sztálin-szobor talapzatán a bal oldali, ember nagyságúnál magasabb relief egy szovjet katona történetét ábrázolja, aki a domborművön elmesélt történet végén – a szobor-talapzat első oldalának közepén – „felszabadítja” a magyar családot. Kezében magyar gyermeket tart, tisztje kezét fog a magyar apával. A veszprémi reliefen nem a tiszt, hanem maga a hős szovjet katona fog kezét a magyar férfival. A kompozíció, az alakok, az arányok azonban tökéletesen azonosak a Sztálin-szobor talapzatának reliefjével.

A budapesti relief 1952-ben készült. Helyi források szerint Veszprémben 1961-ben állították fel a domborművet. A Veszprémi Kaleidoszkópban található egy fotó a már felállított reliefről, s ezt a fotót tulajdonosa 1959-re datálta. A szoborlap.hu-n, valamint Szij Rezső Mikus Sándorról szóló könyvében 1957 szerepel.

Egy nem jelzett dátumú, de valószínűleg az 1970-es évek elején készült albumban, amely a város akkori köztéri alkotásainak fotóit, adatait tartalmazza, „Kerekes terve alapján Márvány Pál szobrászművész” bejegyzés olvasható. Ettől kezdve mindenütt Márvány Pál alkotásaként szerepelt e dombormű. Márvány Pál nevű szob-



Egyértelmű a hasonlóság, azonosság. Balra a Sztálin-szobor frízének részlete, jobbra a veszprémi dombormű. Archiv felvétel átvéve a www.szoborlap.hu oldalról, a veszprémi fotó a szerző felvétele

rászról senki nem hallott. Nem sikerült kiderítenem, honnan került elő ez a név. Felmerült, hogy az 1950-es években, Veszprémben tevékenykedett egy Márvány nevezetű fémöntő, s talán ő öntötte bronzbba a domborművet. Levéltári kutatások során kiderült, hogy ez a hír pontatlan. Márvány Pál nem fémöntő volt, hanem fényképész.

A másik felmerült név: Kerekes. Ki lehetett ő, akinek a tervei alapján állítólag készült a relief? Mikus Sándor mellett a fríz készítése során 22 szobrász dolgozott. Egyelőre nem sikerült megtudni valamennyinek a nevét. Az életkor és az ismert munkásság figyelembevételével esetleg felmerülhet Kerekes István szobrász neve.

Végül megadta a választ kérdésünkre Szij Rezső Mikus Sándorról írt könyvében (Corvina 1977) az alábbi mondat: „... Zászlós fiú, amelyet Veszprémben állítottak fel 1959-ben. Megelőzte ezt a művét a Veszprémben 1957-ben fölállított dombormű, amelyen egy szovjet katona nyújtja jobbját egy civil magyarnak. [...] Puritán eszközökkel készült, 'forradalmi gesztusok' nélküli alkotás ez is.”

Tehát bizonyos, hogy Mikus Sándor alkotásával és a Sztálin-szobor frízének egy részletével van dolgunk, ennek vázlatáról, vagy másolatáról, amely önálló műként került városunkba.

Fotó a szovjet laktanyából

Nem művészettörténeti, hanem történeti kuriózum egy fotó, amely hetekkel ezelőtt került elő. A levéltár szomszédságában, a Török Ignác utcában van a



Török Ignác utcai emlékhely, Kiss Ernő és Lázár Vilmos tiszteletére. A szerző felvétele

Veszprémi Örmény Kisebbségi Önkormányzat által felállított emlékhely, a két örmény származású aradi vértanú, Kiss Ernő és Lázár Vilmos tiszteletére. Azt tudtuk, hogy itt és így, ahogy ma, szovjet laktanya korában is állt emlékmű. Erről került elő fotó a MNL Veszprém Megyei Levéltárából.



Szovjet páncélos emlékmű a mai Török Ignác utcában. MNL Veszprém Megyei Levéltára

A fénykép készítésének időpontját nem lehet tudni, de a minősége alapján feltételezhető, hogy 1980 és 1990 közötti. A szovjet páncélos emlékmű két részből állt. Egyik része a 303-as számmal jelölt, több helyen lyukas páncéltorony, amely a ma virágtartóként funkcionáló kereszt alakú talapzaton állt. A sérülések rajta talán a második világháborús harcokban keletkeztek. A toronyt 1990-ben a szovjet csapa-

tok kivonulása előtt leszerelték, egy ideig a laktanya területén hevert. Az emlékmű másik része a fal, amelyen egy katona figura látszik és egy felirat: „*Megsokszorozzuk és folytatjuk apáink dicsőségét.*” Mára a fal felső részébe kis hullám került, s a két honvéd tábornok emléktáblája váltotta fel a szovjet katona domborművét.

Krasznai Lajos művei

Krasznai (1934-ig Krausz) Lajos a XX. század első felének jelentős egyházművésze volt. Budapesten született 1884-ben s itt halt meg 1965-ben. Vasadi Ferenc, Emil Schrödl, majd Radnai Béla tanítványa volt. Szerzte az országban több százra tehető műveinek száma.

Veszprémben korábban is tudtuk, hogy – a Szent László plébánia homlokzatán lévő Jézus szíve szobrot (és a templom belső díszítését) ő készítette a '40-es, '50-es években.

Nemrég derült ki, hogy a levéltár épületének utcai homlokzatán lévő IV. Bélát és Árpád vezért ábrázoló szobrokat is ő készítette. Sajnos, a szobrok restaurálásakor ez a tény még nem volt ismert, így Árpád vezér arcának rekonstrukciója nagyon gyengén sikerült. A fej szinte teljesen elpusztult, s a restauráló Hermanics Józsefnek nem állt rendelkezésére semmiféle minta, kép az eredeti állapotról. Jelenleg a készülés korából származó, digitalizált fotó birtokában vagyunk, köszönhetően a művész dédunokájának, Révay Máténak, aki az interneten gyűjtötte egybe és tárta nyilvánosság elé Krasznai Lajos műveit.

A Benedek-hegyi kereszten lévő feszület alkotóját sem ismertük, egész addig, amíg a Krasznai Lajos lányával készített interjúban, – amely a Rab Mária Híradó 2012. júniusi, 6. számában jelent meg – nem olvashattuk az állítást, hogy a feszületet Krasznai Lajos készítette. A művész dédunokája ezt az információt egy dátum nélküli, írógéppel írt, de kézírással itt-ott kiegészített listával megerősítette. Ebben, a Krasznai Lajos által írt felsorolásban, saját művei között szerepel a Benedek-hegyen lévő feszület. Más forrás azonban ezt még nem erősítette meg.

A Szent István Elemi Népiskola homlokzatán már az átadáskor, 1939-ben fent állt, ék alakú talapzaton Szent István szobra, „*mely emlékeztetni fog mindenkit arra, hogy ez a fővárosba is beillő iskola a Szent István jubileumi szentév emlékére épült.*” (Az idézet a Veszprémi Hírlap 1939. szeptember 17-i számában megjelent tudósításban olvasható.) A szobor alkotójáról sehol nem történt említés. Valószínűsítem – de bizonyítani nem tudom, – hogy a Szent István szobor alkotója Krasznai Lajos, vagy egy tanítványa.

A művész jó barátságban volt Tóth Tihamérral, aki 1938-tól Rott Nándor segédpüspökeként tevékenykedett Veszprémben, majd 1939. március 3-tól májusig, haláláig püspökként az egyházmegye teljes jogú kormányzása az ő kezében volt. Őt



Árpád vezér szobra Krasznai Lajos műterme előtt. Archiv felvétel átvéve a www.krasznailajos.hu oldalról



Árpád vezér szobra ma a levéltár homlokzatán. A szerző felvétele

követte 1939. szeptember 26-tól Czapik Gyula, aki az iskola avatásán is jelen volt. A szobrot az „interregnum” idején dr. Beóthy István apátkanonok ajándékozta az iskolának. Tehát Tóth Tihamér épp a szobor megrendelésének, készítésének idején püspökként döntési helyzetben volt.

A Szent István-szobor stílusában nagyon közel áll a levéltár épületének utcai homlokzatán látható két szoborhoz, IV. Béla és Árpád vezér alakjához, mindkettő alkotója Krasznai Lajos. A levéltári szobrok 1927–34 között készültek.

Egy művészettörténetben laikus újságíró, J. F. a Veszprémi Hét 1994. december 9-i számában, „Elfelejtett” szobrok című írásában a Szent István-szoborról azt írja: „Az egykori jutasi altisztképző parancsnoki épületének falán” látható. Tehát ránézésre, egy laikus számára is, az összetévesztésig egyértelmű a rokonság.

Hermanics József, aki 2005-ben a levéltár homlokzati szobrait, majd 2006-ban a Szent István-szobrot restaurálta, arról tájékoztatott, hogy a Szent István-szobron semmiféle jelzést nem talált, de anyaga azonos a levéltári szobrokéval.

A keszthelyi Kis Szt. Teréz Karmelita Bazilikában látható egy Krasznai Lajos által készített Szent István-szobor, amely 1938-ban került oda. A fej kialakítása, tartása szembeötlő hasonlóságot mutat a veszprémi szoboréval. A drapéria megformálása azonban más. A veszprémi historizáló, robusztus, stilizált hatású drapéria helyett Keszthelyen életszerűbb, laza esésű a ruházat ábrázolás, olyan, mint a Jézus szíve szobor a veszprémi Szent László plébánia homlokzatán. A levéltári szobrok ruházatalakítása azonban erős rokonságot mutat az iskola homlokzatán látható Szent István szoboréval.



Szent István király szobra a Dózsa György Általános Iskola kisépülete, a hajdani Szent István Elemi Népiskola homlokzatán. A szerző felvétele



Szent István a keszthelyi Kis Szt. Teréz Karmelita Bazilikában. Archiv felvétel átvéve a www.krasznailajos.hu oldalról

A Krasznai hagyaték gondozója, Révay Máté azonban állítja, hogy semmiféle nyomát nem találta a veszprémi Szent István szobornak. A kérdés végleges megválaszolásához további kutatások szükségesek a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban, bár eddig ott sem találtunk olyan adatot, amely alátámasztaná feltevésemet. Sőt, a szoborról semmiféle adatot nem találtunk.

A kutatások során még egy probléma felmerült: Szent István bal kezében hosszú szárú, kettős keresztet tart, jobb kezét könyökből behajlítja, s ebben az országalmát tartja. A Szent István Elemi Népiskoláról 1939-ben készített fotón látszik, hogy Szent István szobra eredetileg nem teljesen olyan volt, mint amilyen ma, jobb kezét épp csak kicsit hajlítja meg könyöknél, s keze üres.

Kováts Sándortól, a Dózsa György Általános Iskola nyugalmazott igazgatójától, aki gyermekként az iskolához tartozó lakásban lakott, megtudtam, hogy az iskola épülete 1945 tavaszán bombatalálatot kapott. A szobor megrongálódott, keze letört. Egy kőművessel – nevére nem emlékszik – javíttatták meg. A változás ezzel magyarázható.

Teknősbékából golyó

A Dózsavárosban, a Martinovics téren lévő Golyózó fiú című szoborért alkotója, Radó Károly 1965-ben az MNMA kisplasztikai díját kapta. A művet 1960-ban készítette, erről dokumentumok állnak rendelkezésünkre. Az Artportalon, a képzőművészek digitális nyilvántartásában azonban Radó Károly művei között a Golyózó fiú nem szerepel, helyette az akkori Lenin ligetbe tervezett Fiú teknősbékával című szobor van jelölve ugyanúgy, mint a művész honlapján. A szoborlap.hu lelkes tagjai

évek óta keresik, hol lehet ez a teknősbékás szobor.

A levéltárban megtalált dokumentumokból kiderül, hogy 1960. szeptember 20-án a szobor agyagmodelljének, majd október 21-én gipszmodelljének zsűrizésekor „Lenin-ligetbe kerülő figurális díszkútról” döntöttek. 1960. november 1-én, a bronzba öntésről szóló szerződésben viszont már Guggoló fiú című kútfigurának nevezik az alkotást, amely „Veszprém város közterén felállításra kerül”. Előbb tehát eltűnt a teknősbéka, majd maga a kút is, és



Radó Károly Golyózó fiú című alkotása a Dózsavárosban, a Martinovics téren. A szerző felvétele



maradt a Guggoló fiú, akinek a neve – karjának mozdulata miatt – lassan átalakult golyózóvá.

Egyébként ezt a szép, és a parkba oly annyira illő szobrot 2007 júliusában ellopták. Szerencsére egy színesfém kereskedőnél észrevette Hermánics József kőfaragó, sok veszprémi plasztika restaurátora, gondozója. Visszaszerezte, felállította, megtisztította, s környékét rendbe tette. Ekkor kapta a kő talapzatot.

Az elveszett szobor, az Amforát tartó, egy 1964-es felvételen. Eredetileg a vidámparki tó közepén állt, majd a Kapuváry-ház, a volt városi tanács udvarán. Hol lehet most? Megvan még? Veszprémi Kaleidoszkóp (MNL Veszprém Megyei Levéltára – Kovács Tibor)

S ha díszkút és szobor eltűnés: volt egy aranyos, puttószerű, amforát tartó, ég felé néző kisfiú szobor városunkban. Először a vidámparki tó közepén állt, az edényből víz spriccelt fölfelé. Később a városi tanács – Kapuváry-ház – udvarán volt sokáig. Most vajon hol lehet? Megvan még valahol?

Forradalmár költők

A Hriszto Botev Általános Iskola udvarán, fenyőfák alatt található a forradalmár költő, Botev portréja. A Napló 1981. május 23-i számából megtudhatjuk, hogy az országos bolgár vers- és prózamondó verseny döntője Veszprémben zajlott, s a bolgár nagykövet hozta ajándékba a Botev nevet viselő iskolának. Az újságíró mellészobrot említ, pedig nem az. Furcsa szobor: egyetlen hatalmas fej, s nemhogy a vállát, a nyakát sem látjuk. Kissé morbid az összhatás, mintha egy levágott fej állna az asztalon.

A közelmúltban oldódott meg a rejtély. Egy bolgár tudós járt látogatóban a Pannon Egyetemen, dr. Domokos Endrénél. Szóba került a furcsa Botev-fej s a tudós később, otthon utánanézett. Az 1964-ben készült óriási Botev-emlékmű fejét kaptuk



A hatalmas Hristo Botev-szobor Bulgáriában. A kép az internetről átvéve, a szerző számára ismeretlen oldalról

ajándékba. Az eredeti öntőmintával készítették, ezért ilyen nagy, s azért nincs nyaka, válla, mert az óriás szobor fordulás közben ábrázolja a költőt.

Forradalmár költő a mi történelmünkben is volt. József Attila-szobra évtizedekig a Szabadság téren állt, most a város szélén, a Vetési gimnázium előtt. (A közelmúltban hangzott el a városi közgyűlésen, hogy vissza kellene hozni a belvárosba.) Tar István 1960-ban felállított szobra – amelyért a művész Munkácsy Mihály-díjat kapott – igazi szocreál mű. Makón is van egy pont ugyanilyen szobra, pontosabban ugyanez, 1957-ben állították fel, tehát miénk a második öntés.



Csikász Imre

Másik forradalmár költőnk, Petőfi Sándor emléktáblája dupla érték. Csikász Imre készítette 1913-ban, a Megyeház téren látható. Az ő műve az 1910-ben készült, várban található Batsányi János-emléktábla is, s állítólag a megyei könyvtár homlokzatán a Madonnát is ő faragta.

A veszprémi születésű fiatalember korának nagy szobrász reménysége volt, s ha 30 évesen nem hal meg tüdőbajban, messze vihette volna városunk hírét. Nem véletlen, hogy Hornig Károly püspök is támogatta őt. A Kossuth iskola előtt álló Kossuth-mellszobor – ez kiemelkedően jól szerkesztett mellszobor – is az ő mun-

József Attila Makón. A kép átvéve a www.szoborlap.hu oldalról



A méltatlanná vált helyen lévő Csikász Imre-emléktábla, a Csikász Imre utcában. A szerző felvétele

kája. A Münchener Magyar Egylet pályázatára készítette 1908-ban, de egy tévedés folytán nem jutott ki Münchenbe a szobor. 1924-ben a Bakonyi Múzeumba került a gipsz alkotás, s 70 év múlva Raffay Béla szobrászművész öntötte bronzba. Akkor a múzeumban állították ki, s 2002-ben, a Kossuth-emlékévben került a Budapesti útra. Raffay Béla az alkotóról, Csikász Imréről is készített portrét, a Panteon számára.

A Csikász utcában emléktáblája van a művésznek, bár ezzel nem dicsekedhetünk. Klinker porcelán darabokból van összerakva, 1984-ben a Hazafias Népfront állíttatta. A tábla önmagában sem túl vonzó, méltó alkotás, de ahogy most kinéz! A fölötté lévő légkondicionálók szinte agyonnyomják, a lefolyó víz pedig lassan szétmarja.

Az Eszterházy utca alján, szülőházán is van egy emléktáblája a fiatal szobrásznak, 1931-ben állította a Veszprémvármegyei Múzeum, közadakozásból, s az a Rumi Rajki István készítette, aki a Hősök kapujának angyalait.

Szigeti testvérek

„E házban született 1831 évben Szigeti Imre a nemzeti színművészet úttörő gárdájának oszlopos tagja. A Nemzeti Színház nyugdíjintézetének alelnöke” – olvasható a Kossuth Lajos utca 13. számú kapuja fölött lévő, szemlátomást régi emléktáblán. 1902. szeptember 28-án avatták a táblát, de nem csak ezt.

Az egyik legrégebbi magyar színészcsalád tagjai: Szigeti József és Imre. (Harmadik testvérüknek a felesége volt operaénekesnő, József unokája pedig nem más, mint Vízvári Mariska, első filmsillagunk.) Tripammer névről változtattak Szigetire. József 1822-ben született, Imre 1831-ben, s mindketten, alig két hónap különbséggel 1902-ben haltak meg. Már ebben az évben emléktáblát kaptak, Szigeti József táblájának 100 koronás díját a városi pénztárból fizették. Ugyanezen a napon Szigeti Imre emléktábláját is felavatták, ezt dr. Óvári Ferenc saját költségén készítette el. Szigeti Imre emléktáblája azóta is látható. Józsefé a múzeum felsőörsi rak-



*Szigeti József emléktáblája.
Laczkó Dezső Múzeum*

színház igazgatója. 1868-ban a Nemzeti Színház szerződtette. Jellemszínészként főként humoros alakokat elevenített meg. Ahogy a táblán is olvasható, a Nemzeti Színház nyugdíjintézetének több évig volt alelnöke.

tárában van, 1968-ban, amikor a Kossuth utca déli oldalát bontották, levették.

Pedig József volt a „nagyobb”. Vándorszínészként kezdte, 1844-ben szerződtették a Nemzeti Színházhoz, ahol rövidesen méltó utóda lett a Petőfi-versből ismert Megyerinek. Jellemszínészként épp olyan jó volt, mint drámai hősök alakítójaként. A Színész Tanoda tanáráként, majd igazgatójaként sokat tett a nemzeti színjátszás érdekében, de elmondhatjuk azt is, hogy korának legsikeresebb színpadi szerzője, túlszárnyalva Szigligeti Edét. A raktárban lévő táblán ez olvasható: „Ebben a házban születet 1822 május 1-én Szigeti József színművész és színműíró. Jeles fiának dicsőítésére ez emléket állította Veszprém város közönsége 1902 évben.”

Öccse, Imre 1856-ban Pécssett lépett először színpadra. Egy év múlva a kolozsvári színházhoz szegődött, 1860-tól pedig a győri

Ararát hegye

A Hangvilla előtt álló emlékmű azt az eseményt szimbolizálja, amikor Noé bárkája a vízözön után az örmények 5 ezer méternél is magasabb szent hegyén, az Araráton földet ért. Pogány Gábor Benő faragta a hegyet, Mihály Gábor készítette a bárkát. Sokan megyünk el mellette nap, mint nap, de kevesen vannak, akik akár egyszer is alaposan megnézték már. (Tapasztalatból tudom, eddig bárkinek meséltem a műről, mindenki csodálkozva nézett rám.) Pedig megéri körbejárni, végig tanulmányozni.



Érdemes végig tanulmányozni Ararát hegyét, a Hangvilla előtt álló emlékmű faragásait. A szerző felvétele

A hegy az emberiség és az élővilág megmaradásának, újjászületésének szimbóluma. A három darabból összeillesztett mészkő tömb tetején egy ponton lett rögzítve Noé bárkája, így szinte lebeg. A hajó az ókorból ismert formát követi, oldala bordázott, orra felfelé ível, hátsó része szögletesen lezárt.

A mészkő tömbön ló, bika, tigris, farkas, kutya, tehén, kakas, kecske látható. Ám csak első ránézésre tűnnek ezek a figurák a bárkába menekülő állatoknak. Bár jó néhány kifejezetten realistán ábrázolt, valójában kultúrtörténeti utazást szimbolizálnak.

Az egyik négy lábú állat az őskori falfestmények bölényének másolata. A farkas egyértelműen Róma alapítójának felnevelője. A ló szügyébe kapó sárkány Szent György legendáját mutatja. A két realiztikus kutya, mintha egy németalföldi zsánerképen ülne. Mitológiai alakok is láthatók a tömbön: fent Niké szárnyas alakja, a túloldalon bukott ördög, kentaur figura, a tömb lábánál két szfinx. Minotaurusz ábrázolása hűen másolja Picasso Guernica című művét, hasonlóan a kakas alakjához, amely szintén Picasso figurája.